

UOT 793

ZEYNƏB YUSİFOVA***NAXÇIVANIN TEATR FƏDAİLƏRİ**

Məqalədə Naxçıvan teatrının tarixindən bəhs olunur. 137 il bundan əvvəlki dövrdə teatrın fəaliyyəti milli tərəqqisi və dirçəliş illərindən bəhs olunur. Bu illərdə Eynəli bəy Sultanovla bərabər, Cəlil Məmmədquluzadə, Məmməd Tağı Sidqi, Mirzə Sadiq Qulubəyov, Əbülqasım Sultanov, Paşa ağa Sultanov və başqa ziyalılar əsl mənada fədakarlıq nümayiş etdirmişlər. Səhnələşdirilən tamaşalar, ziyalılar və digər elm xadimlərinin bu sahəyə cəlb olunması, yeni-yeni ideyaların yaranmasına və böyük ruh yüksəkliyinə səbəb olmuşdur. Naxçıvan teatrının yaranma tarixi və onun bədii mənzərəsi məqalənin aktuallığını daha da artırmışdır. Məqalədə Naxçıvan teatrının səhnəsinin qazanılmış uğurlarından bəhs olunur.

Açar sözlər: *İncəsənət və dram, məktəb teatri, teatr ocaqları, dirçəliş, teatr fədailəri.*

XIX əsrin 90-cı illərini teatrın fəaliyyətinin milli tərəqqisi və dirçəlişi illəri olmuşdur. Bu dövrdə məzmunca yenilənmiş, maarifçi qüvvələrin geniş və möhkəm cəbhəsi formalaşmış, müxtəlif milli-mədəni problemlər həll olunmuşdur. Eynəli bəy Sultanovla yanaşı, Cəlil Məmmədquluzadə də bu dövrün ideya-təşkilatı rəhbəri vəzifəsini həyata keçirmişdilər. 1894-cü ildən etibarən bu işə M.T.Sidqi də yaxından köməklik göstərmişdir. 1890-1894-cü illərdə Naxçıvan teatrının sürətli tərəqqisində Cəlil Məmmədquluzadənin rolu və xidmətləri danılmazdır. Mənbələrdə doğru olaraq qeyd edilir ki, “o, Azərbaycanda ilk teatr ocaqlarından olan Naxçıvan teatrının qurucularındandır”.

Naxçıvanda da teatr “məktəb teatri” kimi meydana gəlmiş, ilk tamaşaları müəllimlər hazırlamış və məktəblərdə göstərmişlər. Məktəb səhnələrində göstərilən tamaşaların böyük əksəriyyəti xeyriyyəçilik məqsədi daşımış və oynanılmışdır. Tamaşalardan əldə olunan gəlir bir qayda olaraq, məktəbin və maarifin ehtiyacına sərf edilmişdir. Bütün bunlar isə həm maarifin, həm də milli teatr sənətinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Cəlil Məmmədquluzadə də teatrın “məktəb rolundan” bəhs etmiş, səhnənin tərbiyəedicilik imkanlarını ön mövqeyə çəkmişdir. Ədibin fikrincə, “hər şey dünyada tərəqqi eləyən kimi, teatrimız da şək yox, tərəqqi edəcəkdir”, – demişdir. Millətin mənəvi tərəqqisi bundan çox asılıdır. Buna görə də Cəlil Məmmədquluzadə teatr işlərinə məhəl qoymayanları tənqid etmişdir. Halbuki, “teatr tərbiyə ocağı, artist də tərbiyə edəndir”, – demişdir.

Naxçıvan müəllim və ziyalıların təşəbbüsü ilə 1883-cü ildə yaradılmış “İncəsənət və dram” cəmiyyəti tərəfindən Naxçıvanda ilk teatr tamaşası göstərilmişdir. 1948-ci ildə Naxçıvan Dövlət Arxivindən bu tarixi təsbit edən sənəd məhz Lətif Hüseynzadə tərəfindən aşkar edilmişdir. L. Hüseynzadə əldə etdiyi daha bir sıra başqa sənədlər əsasında ilk dəfə olaraq Naxçıvan teatr tarixinin ilk addımlarını tədqiq etmişdir. L. Hüseynzadənin bu barədə yazdığı əsər böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun müsbət rəyi və teatrşünas professor C. Cəfərovun redaktəsi ilə 1950-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası İncəsənət İnstitutu tərəfindən nəşr edilmişdir (1, s. 194-216).

İlk Azərbaycan milli teatrından ruhlanıb yaranan Naxçıvan milli teatrının mühüm qaynaqlarından biri də zəngin şifahi xalq yaradıcılığıdır.

Əsrlər boyu davam edib gələn yaz bayramı olan “Novruz” bayramında nümayiş etdirilən müxtəlif xalq teatr tamaşaları, “Kosa-Kosa”, “Tənbəl qardaşlar”, “Kilim arası” “Xan bəzədilməsi” kimi xalq tamaşaları milli teatrlarımızdan çox əvvəl xalqımızın istək və arzularını nümayiş etdirmiş onun estetik tərbiyəsini təmin etmişdir. Milli teatrlarımızın bu ilk qaynaqlarını

da burada nəzərdən keçirmək fikrimizcə əhəmiyyətli dir.

Qədim Oğuz – türk tayfaları o cümlədən qədim Azərbaycanlılar arasında müxtəlif dini inanclar sırasında Şamançılıq təfəkkürünə inananlar da olmuşdur. Bu “din”in din xadimləri olan Şamanlar, Qamlar geniş xalq topluları qarşısında meydanlarda (səhnədə) “İlahilər” (Allah qarşısında oxunan şerlər) oxuyar, Qopuz çalar – rəqs edərtilər, onlar bu “İbadətləri” ilə icra etdikləri bu ayinlər ilə guya Allahdan xalqa səadət, firavanlıq dilər, Allahın əmrlərini xalqa çatdırarmışlar. Diqqəti cəlb edən geyimləri ilə çıxış edən, “şamanlar, qamlar” Qopuz, Davul – Saz səsləri ilə guya şər ruhları qovarmışlar, xəstələri müalicə edərmişlər, insanları əfsunlaşdırarmışlar, hətta musiqi səsləri ilə heyvanları da müalicə edərmişlər.

“Qam və Şamanlar oyun və ayillərini həm tək, həm də kollektiv şəkildə icra edərtilər. Onların kollektiv icra etdikləri mərasimdə teatr balet ünsürləri çox zəngin olurdu. Onların bu maraqlı və təntənəli oyunlarına yaşından asılı olmayaraq oğlan, qız, qadın, qoca gəlirdi” (2, s. 149). Onlar nəğmələri, rəqsləri çox sənətkarlıqla icra edirdilər. Hamı onların musiqisini böyük həvəslə dinləyərtilər. Onların bu “dini” ayinləri bəzən həftələrlə davam edərtilər. Qam Şamanların çox mahir sənət adamı olmuşdular. Onlar rəqqaslar kimi rəqs edir, xanəndələr kimi oxuyurdular.

Sufilərin – təriqətçilərin “dini” ayin icra etdikləri zaman ney, dəf, qaval çalınır, “Səməvi” deyilən “İlahi”lər oxunar və rəqs edilər, bu məclislərdə təriqətçi müridlər iştirak edərtilər. Təriqətçilərin bu məclislərinə geniş xalq kütləsi (tamaşaçı) toplanardı.

Xalq teatrının mühüm ünsürlərini özündə əks etdirən tamaşalardan birisi də yazda toy məclislərində, nümayiş etdirilən “Cəhribəyim” toy tamaşasıdır.

Tamaşanın çox qədim tarixi vardır. Mənbələrin qeydlərinə görə bu toy ayini “ölənək” və ya “öləngə” adlanan toy “İlahə”sinin adı ilə bağlıdır. Toy zamanı qızlar, oğlanlar sıraya düzülüb İlahənin şərəfinə “Ay öləngə, öləngə” nəqəratı ilə bitən şerlər söylər, saz, Qopuz çalıb rəqs edər “lahə”dən bəyə, gəlinə səadət dilərtilər.

“Əski izdivac ilahəsi” olan Öləngə sonralar ilahiliyini itirmiş, zaman keçdikcə yalnız toy məclislərində gəlinlə bəyin şərəfinə söylənən şerin, mahnının adında özünü qoruya bilmişdir. Toyda qızlar, gəlinlər bir-birinin qoluna girir və toyun gəlinini də qarşı tərəfdə oturub, sağa-sola yırğalana-yırğalana “Gəlinə bax, gəlinə” misarası ilə başlayan şer deyirlər. Gəlin isə, öz növbəsində, onlara şerlə cavab verir. Rəfiqələri şerlə gəlinə ər evində özünü yaxşı aparması haqqında öyüd-nəsihət verirlər. Toyda şerləşmə və gəlinə nəsihət vermək əski Öləngin əlaməti kimi bu günədək gəlib çıxmışdır. “Öləngin izləri Azərbaycanın bir çox rayonlarında, xüsusilə Füzuli rayonunun Əlixanlı, Qaraxanbəyli, Seyidəhmədli və s. kəndlərində indi də çox geniş şəkildə yayılmış “Cəhribəyim” mahnı-rəqsində özünü qorumuşdur. “Cəhribəyim” yazın başlanması günlərində icra edilən, özündə müəyyən mərasim, ayin əlamətlərini qoruyub saxlamış mahnı-rəqsdir və əsasən çöldə, çəmənlikdə ifa olunur. Həmin mahnı-rəqslə ailə qurmaq, toy mərasimi və adəti bu günə kimi özünü göstərir.

“Cəhribəyim”də qızlar adətən toyun bir növ “tamaşa”sını verirlər. Burada gəlinin, bəyin, sağdışın, soldışın, hətta yengənin “rolları” iştirakçılar arasında bölünür. Sonra toy gününün müəyyən hissəsinin “tamaşa”sını göstərirlər.

Toy tamaşasında qızlar “toy tamaşa”sını göstərməklə yaşlılıq, ailə qurmaq ilahəsinə, “Öləngə” gələcək toyun müvəffəqiyyətli keçməsi istəyində olduqlarını bildirirdilər. “Cəhribəyim” mahnı-rəqsində Öləngə adı zəmanəmizə kimi gəlib çatmamışdır. Lakin oradakı keyfiyyətlər, eləcə də “şerləşmə” və s. onun toy, ailə qurmaq ilahəsi ilə, Öləngə ilə əlaqədar olduğu aydın görünür.

137 il bundan əvvəl qədim Naxçıvan torpağında bir yay günündə Zavıyyə məhəlləsində dövrün mütərəqqi ziyalılarından biri olan Hacı Nəcəf Zeynalovun evində Mirzə Fətəli Axun-

dovun "Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah" komediyası tamaşaya qoyulmuşdur. 1883-cü il may ayının 15-də tamaşaya qoyulan bu ölməz komediya Naxçıvan teatrının təvəllüd tarixinə çevrilmişdir. Mirzə Fətəli Axundovun bir ölməz komediyasının tamaşaya qoyulmasında Eynəli bəy Sultan, Mirzə Sadıq Qulubəyov, Əbülqasım Sultanov, Paşa ağa Sultanov və başqa ziyalılar əsl mənada fədakarlıq göstərdilər. Və bu tamaşadan ruhlanan ziyalılar bir-birinin ardınca Mirzə Fətəlinin "Lənkəran xanının vəziri", "Xırs quldurbasan", "Hacı Qara" pyeslərini də tamaşaçılara göstərdilər.

Naxçıvan teatrının fədailəri neçə-neçə çətinliklərə və məhrumiyyətlərə rast gəlsələr də, irəliyə, gələcəyə doğru inamla baxırdılar. Böyük yazıçı Ə.Haqqverdiyevin müdrik bir kəlamını yada salmaq istərdik: "Artistliyin yolları ağır və tikan ilə doludur. Ayağa batan tikanların ağrılarına davam edib, mərdanə getməyin axırda işıqlı bir mənzilə yetməyi şübhəsizdir".

1889-cu ildə böyük ziyalı Məmməd Tağı Sidqinin rejissorluğu ilə N.B.Vəzirovun "Ev tərbiyəsinin bir şəkli" pyesi göstərildi. Tamaşada Böyükxan Naxçıvanlı, Y.Kəngərli, Ə.Şeyxov, Ə.Sultanov iştirak edirdilər. Elə buradaca qeyd etməyi lazım bilirəm ki, N.B.Vəzirovun "Müsbəti-Fəxrəddin", "Pəhlivanani zəmanə", "Sonrakı peşmançılıq fayda verməz", "Daldan atılan daş topuğa dəyər", "Yağışdan çıxdıq yağmura düşdük" pyesləri uzun illər Naxçıvan teatrının repertuarında özünə əsas yer tutmuşdur. Ə.B.Haqqverdiyevin pyeslərinə həmişə geniş meydan verilmişdir. Onun "Bəxtsiz cavan", "Dağılan tifaq", "Pəri cadu" pyesləri Naxçıvan teatrına şöhrət və hörmət gətirirdi.

Naxçıvan teatrının yaranma tarixindən və onun bədii mənzərəsindən söhbət açanda böyük maarifçi Cəlil Məmmədquluzadənin adını çəkməmək qeyri-mümkündür. Mirzə Cəlil Naxçıvan teatrının banilərindən biridir. Onun ölməz pyesləri - "Ölülər", "Anamın kitabı", "Dəli yığıncığı" tragikomedyaları 137 illik teatrın ən məzmunlu və ən qiymətli tamaşalarından biri olmuşdur və bu gün də həmin əsərlər səhnədə yaşayırlar.

1917-ci ildə ölməz sənətkar Rza Təhmasibin rejissorluğu ilə "Ölülər" əsəri tamaşaya qoyuldu və Naxçıvanın mədəni həyatında böyük sensasiyaya səbəb oldu. "Ölülər" Naxçıvan teatrının səhnəsində görünməmiş uğur qazandı. Qüdrətli aktyor Rza Təhmasibin və şair Əliqulu Qəmküsarin böyük məharətlə yaratdıqları İsgəndər və Şeyx Nəsrullah obrazları Azərbaycan teatr tarixinə qızıl hərflərlə yazıldı. Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan teatrının təşəkkülündə Rza Təhmasibin böyük xidmətləri olmuşdur. "Ölülər", "Arşın mal alan", "Dağılan tifaq", "Bəxtsiz cavan" kimi tamaşaların uğuru, ilk növbədə Rza Təhmasibin adı ilə bağlıdır. Bu tamaşaların rəssamı böyük istedad sahibi Bəhrüz bəy Kəngərli olmuşdur.

Qüdrətli sənətkar Rza Təhmasibin böyük bir xidməti də ondan ibarət olmuşdur ki, o, Naxçıvan səhnəsinə qız və qadınların cəlbində də xüsusi yanarlıq göstərmişdir. Məhz onun və görkəmli Azərbaycan yazıçısı Rəşid bəy Əfəndiyevin təşəbbüsü ilə 1917-ci ildə (12 noyabr cümə günü) Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" musiqili komediyası tamaşaya qoyulmuşdur. Ən yadda qalan hadisə bu idi ki, tamaşada iştirak edən ifaçıların hamısı qız və qadınlar olmuşdur. Hətta kişi rollarını da məhz qadınlar oynamışdır. Bu hal Azərbaycan teatr tarixində ən qiymətli və unudulmaz səhifələrdən biridir.

Naxçıvan teatrının formalaşmasında böyük əməyi olanlardan biri də Səməd Mövləvidir. O, ötən əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində həmişəlik olaraq Təbrizdən Naxçıvana gəldi. Onun gəlişi opera və musiqili komediyaların oynanılmasına güclü təkan verdi. S.Mövləvi Naxçıvan teatrında Məcnun, Kərəm, Aşıq Qərib, Sərvər, Əsgər kimi zəngin musiqili rolları gözəl ifa etmişdir.

Naxçıvan teatrı iki istiqamətdə - həm romantik, həm də realist səpgidə formalaşmağa başlayırdı. Hüseyn Cavidin və Cəfər Cabbarlının pyesləri Naxçıvan teatrına yeni sənət ruhu gətirirdi. Ümumiyyətlə, qeyd etmək istərdim ki, Hüseyn Cavidin, Cəfər Cabbarlının əksər

əsərləri Naxçıvan teatrının repertuarında xüsusi mərhələ təşkil etmişdir. Bir çox adlı-sanlı aktyorların, rejissorların - Səməd Mövləvinin, İbrahim Həməzəyevin, İsa Musayevin, Əyyub Haqverdiyevin, Zəroş Həməzəyevanın, Zemfira Əliyevanın, Vaqif Əsədovun, Kamran Quliyevin, Həsən Ağasoyun, Rza Xudiyevin, Yasəmən Ramazanovanın bir sənətkar kimi ərsəyə gəlməsində H.Cavidin və C.Cabbarlının dərin mündəricəli səhnə əsərlərinin böyük əhəmiyyəti olmuşdu.

Müqtədir sənətkarımız, xalq artisti Sidqi Ruhulla 1931-1933-cü illərdə Naxçıvan teatrının direktoru və baş rejissoru işləmişdir. Onun uğurla tamaşaya qoyduğu "Otello", "Qaçaq", "Pəri cadu", "Dağılan Tifaq", "Bəxtsiz cavan", "Fərhad və Şirin" tamaşaları özünün professional həlli ilə diqqəti cəlb etmişdir. Ümumiyyətlə, Sidqi Ruhullanın Naxçıvan teatrının inkişafında, aktyorların yetişməsində böyük xidmətləri olmuşdur.

1937-ci ildə Mirzə İbrahimovun "Həyat" pyesinin tamaşaya qoyulması muxtar respublikanın mədəni həyatında əlamətdar bir hadisəyə çevrilmişdir. Bu uğurlu tamaşadan sonra 1939-cu ildə Həsən Əliyevin tamaşaya qoyduğu "Vaqif" mənzum pyesi diqqəti çəkdi. İbrahim Həməzəyevin, İsa Musayevin, Səməd Mövləvinin, Mirhəsən Mirişlinin, Xədicə Qazıyevanın, Firuzə Əlixanovanın, Əyyub Haqverdiyevin, Abbas Quliyevin, Rüksarə Ağayevanın, Əyyub Abbasovun və başqalarının hər iki tamaşada ifa etdikləri rollar gözəl ifaçılıq manerası ilə xoş təəssürat yaratdı.

II Dünya müharibəsi illərində Naxçıvan teatrının repertuarında qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik ideyalı əsərlərə böyük meydan verməklə tamaşaçılara nəcib hisslər aşılardı. Səməd Vurğunun "Fərhad və Şirin", Rəsul Rzanın "Vəfa", Zeynal Xəlilin "İntiqam", Məmməd Hüseyn Təhmasibin "Aslan yatağı", Konstantin Simonovun "Vətən oğlu", Şekspirin "Otello", Üzeyir bəy Hacıbəyovun "Arşın mal alan" pyesləri müharibə illərinin ən gözəl, ən sambalı tamaşaları idi.

Naxçıvan teatrı Şekspirin, Şillerin, Hüqonun, Holdonin, Lope de Veqanın və başqa Qərb dramaturqlarının zəngin mənəviyyatlı səhnə əsərlərinə də dönə-dönə müraciət etmişdir. Bu tamaşaların quruluşçu rejissorları Sidqi Ruhulla, İsmayıl Hüseynov, Həsən Ağayev, Yusif Yulduz, Səməd Mövləvi, İbrahim Həməzəyev, Baxşı Qələndərli, Vəli Babayev, Vaqif Əsədov, Əliqismət Lalayev və başqaları gözəl tamaşa yaratmaq üçün, sözün əsl mənasında, yaradıcı axtarışların fəvqündə dayanmışlar.

Naxçıvan teatrında yeniliyə həmişə güclü meyl olmuşdur. Bu meyl Baxşı Qələndərlinin, Vəli Babayevin, Vaqif Əsədovun, Əliqismət Lalayevin, Kamran Quliyevin quruluşlarında daha çox diqqəti cəlb etmişdir. Xüsusən ötən əsrin 70-80-ci illərində Naxçıvan teatrının bədii həyatında ciddi dönüş yaranmışdır. Repertuara daxil edilən əsərlərə qismən nəzər salsaq, bunu aydınlığı ilə görə bilərik.

Anarın "Adamın adamı", Rüstəm İbrahimbəyovun "Yaşıl qapı arxasında", "Kabinet əhvalatı", İmran Qasımovun "Nağıl başladı" və başqa yazıçıların əsərlərindən hazırlanmış tamaşalar özünü əxlaqi-etik problemi, müasirlik duyğusu, ən başlıcası isə maraqlı rejissor təsiri və yaddaqalan aktyor oyunu ilə diqqəti çəkir. Qeyd etmək lazımdır ki, milli yazarlarımızla bərabər dünya, rus və qardaş xalqların dramaturqlarının pyeslərinə də geniş meydan verildi. Belarus Andrey Makayenonun "Tribunal", qazax Oralxan Bokayevin "Yetkinlər", gürcü Georqi Midivaninin "Konsulu oğurladılar", qırğız Çingiz Aytmatovun "Fudzi dağında qonaqlıq" tamaşaları da ayrı-ayrı rejissorlar tərəfindən uğurla tamaşaya qoyulmuşdur.

Ötən əsrin 70-80-ci illərində diqqəti cəlb edən mühüm cəhətlərdən biri də bu idi ki, o illərdə Naxçıvan teatrı türk dramaturgiyasına geniş meydan verirdi. Bu sahədə əməkdar artist, mərhum rejissor Vəli Babayevin xidmətləri danılmazdır. 1968-ci ilin sonunda mərhum sənətkar Vəli Babayev Nazim Hikmətin Vera Tulyakova ilə birlikdə yazdığı "Kor padşah" pyesini tamaşaya qoymuşdur. Bundan sonra Vəli Babayev Nazim Hikmətin "Bayramın birinci günü",

Rəşad Nuri Güntəkinin "Dodaqdan qəlbə", Orxan Kamalın "Yad qızı", İbrahim Oflasoğlunun "Dəli İbrahim" tamaşalarına quruluş vermişdir. Naxçıvan teatrında rejissor Əsgər Əsgərovun hazırladığı Nazim Hikmətin "Qəribə adam" və Əziz Nesinin "Ölən adam" tamaşaları da böyük maraqla qarşılanmışdır.

137 yaşlı Naxçıvan teatrının tarixinə nəzər salanda biz orada Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, İslam Səfərlinin, Cabbar Məcnunbəyovun, İlyas Əfəndiyevin, Sabit Rəhmanın, Əyyub Abbasovun, Zeynal Xəlilin, Mirzə İbrahimovun, Mehdi Hüseynin əsərlərinə də geniş meydan verilməsinin şahidi oluruq. Bu dramaturqların səhnə əsərləri müxtəlif illərdə ayrı-ayrı rejissorlar tərəfindən uğurla tamaşaya qoyulmuşdu. Sabit Rəhmanın "Toy", "Xoşbəxtlər", "Aydınlıq", "Nişanlı qız", "Əliqulu evlənir" kimi səhnə əsərləri Naxçıvan teatrının bədii salnaməsinə xüsusi cazibədarlıq gətirən tamaşalar olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Baxşı Qələndərlinin Naxçıvan teatrındakı 20 illik fəaliyyəti teatrın həyatında mühüm mərhələ olmuşdur. Sankt-Peterburqda ali rejissorluq təhsili alan Baxşı Qələndərli uzun illər İrəvanda fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Dram teatrının baş rejissoru olmuşdur. İrəvan teatrında Baxşı Qələndərlinin hazırladığı bir çox tamaşa yüksək qiymətə layiq görülmüşdür. 1964-cü ildən 1985-ci ilə qədər Baxşı Qələndərli Naxçıvan teatrında fəaliyyət göstərmişdir. Xeyli müddət teatrın bədii həyatına başçılıq etmişdir. Onun tamaşaya hazırladığı Kəmalə Ağayevanın "Məhsəti", B.Lavryonovun "Hücum", S.Vurğunun "Vaqif", C.Cabbarlının "Solğun çiçəklər", H.Cavidin "Şeyx Sənan" və başqa əsərləri özünün zəngin rejissor yozumu ilə böyük diqqət çəkirdi. Bu tamaşalarda Baxşı Qələndərli özünün yüksək peşəkarlığını uğurla nümayiş etdirirdi.

Qədim sənət məbədinin tarixini araşdırarkən burada fəaliyyət göstərən böyük rəssamlar nəslinə rast gəlinir. XX əsrin onuncu illərində Naxçıvan teatrında tamaşaya hazırlanan əsərlərin əksəriyyətinin quruluşçu rəssamı böyük Azərbaycan boyakarı Bəhrüz bəy Kəngərli olmuşdur. Bu tamaşalar sırasına "Ölülər", "Pəri cadu", "Dağılan tifaq", "Bəxtsiz cavan", "Hacı Qara", "Müsiqəti-Fəxrəddin" kimi klassik əsərlər daxildir.

Sonrakı illərdə Adil Qaziyev, Şamil Qaziyev, Əyyub Hüseynov, Məmməd Qasimov, Yuran Məmmədov, Mircəlil Seyidov, Sabir Qədimov, Məmmədli İsmayilov, Hüseynqulu Əliyev, Əbülfəz Axundov, Səyyad Bayramov, Əli Səfərli Naxçıvan teatrında ayrı-ayrı vaxtlarda quruluşçu rəssam işləmişlər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Məmməd Qasimov 30 ildən artıq fasiləsiz olaraq Naxçıvan teatrının baş rəssamı işləmişdir. 105 tamaşanın quruluşçu rəssamı olan Məmməd Qasimov özünün yüksək peşəkarlığı ilə fərqlənirdi. Naxçıvan Teatrının fəaliyyətində bəstəkarlar da mühüm rol oynamışlar. Xüsusən də bu sahədə Naxçıvanda fəaliyyət göstərən bəstəkarlar teatrı sıx əlaqə saxlamışlar. Ənvər Hüseynov, Adil Kəngərli, Səfər Rəcəbli, Məmməd Cavadov, Məmməd Ələkbərov, Rəşid Məmmədov, Ramiz Mirişli, Nəriman Məmmədov, Yusif Əsgərov, Şəmsəddin Qasimov, Əkrəm Məmmədli Naxçıvan teatrında tamaşaya qoyulan əsərlərə maraqlı musiqilər yazmışlar.

Naxçıvan teatrında musiqili əsərlərə çox geniş meydan verilmişdir. 1910-cu ildən bu günə kimi Azərbaycan bəstəkarlarının - Üzeyir Hacıbəylinin "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərəm", "Ər və arvad", "O olmasın bu olsun", "Arşın mal alan", Zülfüqar Hacıbəyovun "Aşıq Qərib", "Evliyə subay", "50 yaşında cavan", Fikrət Əmirovun "Gözün aydın", Səid Rüstəmovun "Beş manatlıq gəlin", "Durna", Ağası Məşədibəyovun "Toy kimindir", Süleyman Ələsgərovun "Ulduz", "Özümüz bilərik", "Olmadı elə, oldu belə", Vasif Adıgözəlovun "Boşanaq-evlənərik", Emin Sabitoğlunun "Hicran" və başqa bəstəçilərimizin ayrı-ayrı opera və operetları Naxçıvan teatrında böyük uğurla tamaşaya qoyulmuşdur. Müstəqillik illərində Naxçıvan teatri öz fəaliyyətində ciddi dönüş yaratmaqla milli klassiklərə - H.Cavidin, M.F.Axundovun, C.Məmmədquluzadənin, N.Nərimanovun, İ.Əfəndiyevin, çağdaş yazarlar - N.Həsənzadənin,

Elçinin, K.Ağayevanın yaradıcılığına dönə-dönə müraciət etmişdir.

Naxçıvanda və bütün regionlarımızda teatrın inkişafına xüsusi diqqət yetirilir və bu sahənin inkişafı daim dövlət tərəfindən diqqətdə saxlanılır. Mədəniyyətimiz, incəsənətimiz, ədəbiyyatımız, tariximiz, folklorşünaslığımız və milli adət-ənənələrimiz səhnədə məhz teatr tamaşaları ilə çatdırılır.

Bu sahənin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının 125 illik yubileyi haqqında” 2008-ci il 31 yanvar tarixli Sərəncamına uyğun olaraq, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbovun “Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının 125 illik yubileyinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında keçirilməsi haqqında” 2008-ci il 6 fevral tarixli Sərəncamı ilə teatrın 125 illik yubileyi geniş şəkildə qeyd olunmuşdur. Ümumiyyətlə müstəqillik illərində teatrın tədqiqi ilə bağlı bir sıra uğurlu işlər həyata keçirilib, monoqrafiyalar, kitablar, məqalələr nəşr olunub. Məhz elə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2013-cü il 1 mart tarixli Sərəncamı ilə ölkəmizdə “Milli Teatr Günü” təsis edilməsi hər il 10 mart tarixində Azərbaycan Respublikasında “Milli Teatr Günü” kimi qeyd edilir.

Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafı, davamlılığı, universitetlərin incəsənət fakültələrində aktyor, rejissor, ssenarist ixtisaslarını artırmaq, bacarıqlı gənclərin bu sahəyə cəlb edilməsi və bu sahənin inkişafını artırmaq üçün təkmilləşdirmə işləri daim diqqətdə saxlanılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Lətif Hüseynzadə. “Naxçıvan teatr tarixindən”, Azərbaycan Elmlər Akademiyası (Azərbaycan İncəsənəti) rusca, 1950 –ci il, s.194-216.
2. Mirəli Seyidov-“Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları”, 1983, Bakı: Yazıçı, 292 s.
3. Naxçıvan teatrının salnaməsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 739 s.
4. Əli Qəhrəmanov. Hüseyn Cavid və Naxçıvan teatri. Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 120 s.
5. Əli Qəhrəmanov. Naxçıvan teatri: intibah yollarında (1883-1920). Bakı, 2008, 160 s.

**Naxçıvan Dövlət Universitetinin müəllimi
e-mail: zeynebyusifova87@gmail.com*

Zeyneb Yusifova

Theater devotees of Nakhchivan

The article deals with the history of Nakhchivan theater. It is about the years of national progress and revival of the theater 137 years ago. Along with Eynali bey Sultanov, Jalil Mammadguluzadeh, Mammad Tagi Sidgi, Mirza Sadig Gulubeyov, Abulgasim Sultanov, Pasha aga Sultanov and other intellectuals showed real self-sacrifice during these years. The staged performances, the involvement of intellectuals and other scientists in this field, led to the emergence of new ideas and great enthusiasm.

The history of the Nakhchivan theater and its artistic landscape have increased the relevance of the article. The article talks about the successes of the Nakhchivan theater stage.

Keywords: *Art and drama, school theater, theater centers, revival, theater devotees.*

Зейнеб Юсифова**Театральные поклонники Нахчывана**

Статья посвящена истории Нахчыванского театра. Речь идет о годах национального прогресса и возрождения театра 137 лет назад. Наряду с Эйнали-беем Султановым, Джа-лилем Мамедгулузаде, Мамедом Таги Сидги, Мирзой Садигом Гулубеевым, Абулгасимом Султановым, Пашей Ага Султановым и другими интеллектуалами в эти годы проявились настоящие самопожертвования. Постановочные спектакли, привлечение интеллектуалов и других ученых в этой области, привели к появлению новых идей и большого энтузиазма.

История Нахчыванского театра и его художественный ландшафт повысили актуальность статьи. В статье рассказывается об успехах нахчыванской театральной сцены.

Ключевые слова: *Искусство и драма, школьный театр, театральные центры, возрождение, поклонники театра.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlkin variant 13.01.2020
Son variant 19.03.2020